

In general Valentyn Dmytrovych Otamanovsky became the author of wonderful works on socio-economic history of Ukraine, history of law, history of medicine, methodology of organization of local lore work and local lore bibliography, studies of historical and cultural heritage of Ukraine, in particular Podillya.

Key words: Valentyn Dmytrovych Otamanovsky, Vinnytsia branch of the National Library at the All-Ukrainian Academy of Sciences, "The Cabinet of study of Podillya", study of region, the repressive politics of Stalinism.

REFERENCES:

1. Savtsov V. Zlochyn, yakoho ne bulo // Radianska Ukraina. – 1989. – 12, 13, 16, 19, 26, 27 veresnia.
2. Karoieva L. R. Kraieznavcha diialnist Kabinetu vyvchennia Podillia v 1920-ti roky // IV respublikanska naukova konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva: Tezy dopovidei i povidomlennia. – K., 1989. – S. 42 – 43.
3. Filonov L. V. Kraieznavets Otamanovskiy // Vitchyzna. – 1990. – S. 191, 192.
4. Kot S. I. Chesti svoiei ne zradyv (V. D. Otamanovskiy) // Represovane kraieznavstvo (20 – 30-i roky) . – K., Khmelnytskyi: Ridnyi krai, 1991. – S. 133 – 142.
5. Volovyk V. P. V. D. Otamanovskiy u spohadakh // Podilska starovyna. – Vinnytsia, 1993. – S. 30, 31.
6. Savchuk Z. S. Rol V. D. Otamanovskoho u formuvanni orhanizatsiinykh zasad kraieznavchoi roboty na Podilli u 20-kh rokakh KhKh st. // Istoriiia ukrainskoi nauky na mezhi tysiacholit. – K., 2004. – Vyp. 14. – S. 167 – 173.
7. Halchak S. D. Rozvytok kraieznavstva u Skhidnomu Podilli: KhKh – poch. KhKh st. / Vyd. 2-e, dop. – Vinnytsia: Merkiuri-Podillia, 2013. – 876 s.
8. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. Vernadskoho (IN NBUV). Arkhiv NBUV. Spr. 33. Ark. 33.
9. Solomonova T. R. Stanovlennia Vinnytskoi filii Vsenarodnoi biblioteky pry UAN (VUAN) // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Seriia: Istoriiia. – Vyp. 10. – Vinnytsia, 2006. – S. 225, 226.
10. Bazhenov L. V. Podillia v pratsiakh doslidnykiv i kraieznavtsiv KhKh – KhKh st. – Kamianets-Podilskiy, 1993. – S. 48.
11. Tsyhaniuk V. F. Kraieznavstvo i zaklady kultury: problemy, poshuky, znakhidky // Podilska starovyna: Zb. nauk. prats / Vidp. red. V. A. Kosakivskiy. – Vinnytsia, 1993. – S. 276.
12. Prokopchuk V. S. Pid ehidoiu Ukrainskoho komitetu kraieznavstva. – Kamianets-Podilskiy: Abetka NOVA, 2004. – 312 s.
13. Otamanovskiy V. Pratsia ta stan Vinnytskoi filii Vsenarodnoi biblioteky Ukrainy ta Kabinetu vyuchuvannia Podillia na 1 travnia 1929 r. // Visti VUAN. – 1929. – №5 – 6. – S. 126 – 130.
14. Otamanovskiy V. Pro potrebu utvorennia Kabinetiv vyuchuvannia terytorii u kulturno-ekonomichnykh oseredkakh URSR mizhokruzhnoho (kraieznavchoho) znachennia (Z dosvidu Vinnytsi) // Visti VUAN. – 1929. – №7 – 8. – S. 31 – 35.
15. Borshchevska N. Muzei druku: Providnyk . – Vinnytsia, 1930. – S. 7, 8.
16. Prokopchuk V. S. Kraieznavstvo na Podilli: istoriia i suchasnist. – K.: Ridnyi krai, 1995. – 204 s.

Статтю подано до редколегії 15.01.2018 р.

УДК94:[324:63-051] (477.43/.44) «192»

Олена Стадник

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Вибори до Рад як чинник радянізації подільського селянства у 20-х рр. XX ст.

Анотація. У статті на основі джерел та літератури аналізується утворення місцевих органів радянської влади у подільському селі, організація та діяльність Рад, їх політичне обличчя, роль у системі органів державної влади та процесі радянізації селянського населення Подільського регіону у 20-ті рр. XX ст., висвітлюються проблеми перебігу виборчих кампаній, аналізуються їх хід та результати, досліджуються принципи формування сільських Рад, їх соціальний склад та реальне ставлення подільського селянства до встановлення радянської влади.

Ключові слова: Ради, влада, вибори, радянізація, селянство, Поділля.

У світлі сучасної політичної ситуації в Україні зросла необхідність у глибокому дослідженні та об'єктивному аналізі механізмів формування і функціонування органів влади, важливого значення набули проблеми організації місцевої влади, яка б реально відображала і захищала інтереси населення. Окрім того, наявність у державі визнаного і забезпеченого її законодавством місцевого самоврядування є однією із гарантій його демократичності. У зв'язку з цим актуальним є дослідження принципів формування і діяльності місцевих Рад на різних етапах української історії, зокрема, у 20-ті роки XX ст., коли відбувалося становлення радянської системи органів влади.

Гострота цієї проблеми зумовлена і тим, що Ради від часу свого виникнення ніколи не мали фактичної політичної влади, оскільки створювалися і діяли під контролем партійних структур. Таке становище в офіційних документах і радянській історіографії трактувалося як «керівна і спрямовуюча» роль партії. Вибори до Рад у 1920-х рр. не стільки втілювали у життя права громадян самостійно вирішувати питання місцевого значення, скільки реалізовували демократичними способами та методами процес радянзації населення України в цілому та Поділля зокрема. Процес радянзації суспільства в означений період охоплює широкий спектр соціально-політичного, економічного і культурного життя українського населення. У нашому ж випадку під радянизацією розуміється процес становлення нових органів влади на всіх рівнях за допомогою виборів, у результаті яких противники нового режиму поступово втрачали владні функції, а їх місце займали прихильники і представники комуністичного режиму. Оскільки сільські Ради і волосні виконкоми були найбільш слабким елементом системи радянських органів влади, виникає необхідність на базі нових джерел та матеріалів об'єктивно розглянути і дослідити процеси, що супроводжували насадження радянської влади у подільському селі.

Дана проблематика не набула достатнього висвітлення у наукових дослідженнях. Так, період 20 – 30-х рр. XX ст. характеризується повною відсутністю праць істориків-фахівців, проблема розглядалася лише у статтях партійних і державних діячів [5, 23, 28]. До середини 1950-х рр. також майже немає публікацій з цієї теми. Лише з кінця 50-х рр. XX ст. з'являються наукові дослідження дотичних до теми питань, однак проблема розглядається однобоко, без аналізу і пояснення причин і наслідків процесу розвитку радянського виборчого права [1, 3, 8, 21, 31, 32], а загальна праця «Советы за 50 лет» [30] цікава для дослідників переважно фактичним матеріалом. З другої половини 80-х рр. XX ст. у зв'язку зі змінами політичної ситуації у працях науковців окреслилися кроки до об'єктивно-критичного аналізу процесів і явищ минулого, значно розширилася їх джерельна база, але і у цих дослідженнях відзначається некритичність в оцінках подій, замовчуються негативні риси радянської системи, недоліки та прорахунки під час формування місцевих органів влади [27, 33]. Лише в сучасних доробках з'явилися нові оцінки роботи Рад та їх характеристика як чужорідна, насаджена більшовиками [6, 7, 22, 24].

Таким чином, проблеми формування місцевих органів влади у 20-х рр. XX ст., за винятком окремих аспектів, досліджені недостатньо, особливо на регіональному рівні. У зв'язку з цим автор поставила за мету на прикладі Подільського регіону визначити роль органів місцевого самоврядування на селі у системі органів державної влади та процесі радянзації селянства, реконструювати процес їх формування, висвітлити замовчувані проблеми виборчих кампаній та дослідити реальне ставлення подільського селянства до встановлення радянської влади.

Виникнення Рад як органів влади відноситься до першої російської революції 1905 – 1907 рр. В Україні перші Ради почали виникати ще у жовтні – листопаді 1905 р. Після Лютневої революції 1917 р. відбувається збільшення їх кількості. Зауважимо, що Ради функціонували перш за все у великих містах та робітничих селищах, наявність яких була характерна для Лівобережної України. На Правобережжі, в тому числі на Поділлі цей процес відбувався значно повільніше, адже даний регіон був у цілому аграрним, де переважало сільське населення. Селяни ж на той час не проявляли особливої уваги та не надавали підтримки органам радянської влади.

Після «більшовизації» Рад і проголошення Харківським з'їздом 12 грудня 1917 р. України республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів радянська влада стала владною незначної меншості населення, що співчувало більшовикам. Коли ж більшовицька партія перетворилася на державну, однією з вагомих сфер її діяльності стало так зване радянське будівництво, тобто створення мережі Рад з контрольованим складом депутатів. Однак органи радянської влади були лише вітриною або фасадом, за яким приховувалася реальна влада партії.

Узурпація владних функцій Рад компартійними структурами відтворювалася під час кожного оновлення їх складу. Тому вибори до органів радянської влади завжди були для партійного апарату справою величезного політичного значення. Щоб утримати контроль над країною, державна партія розробила таку виборчу процедуру, яка дозволяла їй штучно підбирати персональний склад органів влади за всіма параметрами: класовим походженням,

.....
партійною приналежністю, демографічними ознаками, особистими якостями. Проводилася ретельна підготовка виборчих кампаній. Якщо спочатку питання про порядок виборів до Рад, структуру пленумів Рад та їх апарат вирішувалося безпосередньо виборцями і депутатами, то 4 грудня 1918 р. була опублікована інструкція «Про порядок перевиборів волосних і сільських Рад», у якій вказувалося, що «виборчі кампанії повинні будуватися з центру, і осередок, що стоїть вище, повинен ретельно перевіряти склад того, що стоїть нижче... Щоб перевибори були проведені планомірно, керівником виборчої кампанії повинна бути губернська радянська організація» [30, с. 174]. Таким чином губернські виборчі комісії отримували широкі права по організації і контролю за роботою волосних та сільських виборчих комісій аж до їх розпуску. До участі у виборах допускалися всі громадяни за виключенням осіб, позбавлених виборчих прав. «Перевибори будуть мати революційний зміст лише тоді, коли Ради будуть обрані селянською біднотою та середняками» [30, с. 175]. Але практика утворення Рад робітничих і селянських депутатів свідчила, що туди обиралися представники з різними «політичними поглядами та теоретичною підготовкою» [2, с. 205]. Наявність такої строкатості та певного політичного плюралізму у Радах заважала більшовикам формувати тоталітарне суспільство. Головним чином це стосувалося сільських Рад, де «особливу активність проявляли заможні селяни, а це становило найбільшу загрозу для існуючого режиму» [26, с. 35]. Тому залучення до активної громадської діяльності у Радах селянства вимагало здійснення добору кандидатів за ознакою його «революційності», що забезпечувалося маніпулюванням нормами представництва у виборах, багатоступінчастим принципом побудови Рад, висунуттям потрібних кандидатур, відведенням небажаних кандидатів, незаконним позбавленням виборчих прав.

На початку 20-х рр. XX ст. позиції радянської влади на Поділлі були надзвичайно слабкими. У деяких повітах до літа 1921 р. тут діяли тимчасові надзвичайні органи революційної влади в особі губернських, міських, повітових, волосних і сільських ревкомів, не скликалися з'їзди Рад та не створювалися їх виконавчі комітети. Формування радянської системи органів влади у регіоні почалося після виборів до Рад у червні 1921 р. [9, арк. 108.]. Однак під час виборчої кампанії до їх складу увійшов значний відсоток заможних селян як найбільш впливових та авторитетних серед сільського населення. Перед більшовиками постало досить складне завдання: обмежити, а по можливості, взагалі ліквідувати вплив останніх на політичну ситуацію. Для цього їм була необхідна певна політична база на селі та відповідне виборче законодавство.

Основною політичною базою більшовиків на селі були комнезами, створені паралельно з радами та партосередками як організації безземельних та малоземельних селян у березні 1920 р. За першим законом про комнезами від 9 травня 1920 р. на КНС покладалася роль сприяння і контролю за діяльністю Рад. У свою чергу, повітовим виконкомам надавалося право корегування складу комнезамів. У квітні 1921 р. ВУЦВК прийняв спеціальний закон, який проголошував комнезами «організаціями державного значення». Перед ними було поставлено завдання оволодіти виконкомами Рад шляхом активної участі у виборчих комісіях і перевірці списків виборців. Відповідно до цього на загальних зборах КНС затверджувався єдиний список кандидатів для голосування на виборах. За їх же вимогою із списків виключались і позбавлялись виборчих прав кандидатури, що становили будь-яку загрозу для більшовицького режиму. Така система виборів давала змогу комнезамам забезпечити переважну більшість кількості місць у Радах. Таким чином захопивши Ради і забезпечивши у них перевагу, організації КНС фактично перетворилися на органи влади на селі, хоча на засіданнях Президії Подільського Губернського Виконавчого Комітету мова йшла про те, що комнезами не повинні мати адміністративної влади і не виконувати функцій, покладених на Ради та їх виконавчі комітети. Як чужорідний елемент у політичному ладі, створеному більшовицькою партією, комітети незаможних селян почали особливо відчуватися після введення нової економічної політики, коли розпочалося зміцнення селян-власників та активізувалося їх прагнення до влади. У деяких випадках таке протистояння приводило до сутичок між членами КНС та іншими верствами села. Так, у доповідній записці Подільської комісії незаможних селян від 22 грудня 1922 р. зазначалось: «Перевибори до Рад на Поділлі пройшли не так, як очікувалось. Мала місце боротьба між куркулями і незаможним селянством, були випадки, коли куркулі поряд із списками незаможників виставляли свої. Мали місце кулачні розправи і зривання виборів куркулями» [26, с. 35]. Яким же чином у даній ситуації комнезами могли контролювати ситуацію у подільському селі? Відповідь проста: висувати та посилати своїх найкращих членів у виконавчі комітети та Ради, відвідувати їх засідання, висловлювати там свої думки та побажання [10, арк. 15]. Завдяки цьому у 1924 р. члени КНС у Радах становили 55,5% [21, с. 76]. Однак, незважаючи навіть на таку колосальну роботу, вплив радянської влади серед подільського селянства був надзвичайно слабким. Напередодні виборчої кампанії 1922 р. секретар Проскурівського повітового комітету КП(б)У повідомляв, що Проскурівщина не може забезпечити необхідний для партії успіх. Крім того, відзначав він, «недостатня ясність політичного обличчя села, слабкість більшовицького впливу, наявність

.....
підпільних петлюрівських організацій дають підставу вважати, що кампанію перевиборів з особливим успіхом для себе спробують використати політичні опоненти радянської влади. Навіть «опрацьоване по-радянськи» село може бути частково ними загітоване» [11, арк. 36].

Аналізуючи результати передвиборної кампанії 1922 р., Губернська виборча комісія зробила висновки на майбутнє, які було викладено у «Тезах по передвиборній кампанії». Тут зазначалося: «Минула виборна кампанія дещо посилила низовий апарат незаможними елементами, ряд заходів організаційного характеру зміцнив наш низовий апарат і в значній мірі зблизив його з населенням; в цьогорічних виборах наш апарат відносно адаптований до виконання найважливіших завдань, заходів, що проводяться в інтересах найбіднішого селянства, і виборна кампанія, забезпечивши сільські Ради однорідним класовим складом, повинна дати гарантію правильного проведення в життя директив комуністичної партії та радянської влади. З цією метою проведена в минулому році робота повинна бути розгорнута в повному масштабі перед широкими масами виборців. Виборний період повинен ліквідувати розрив між радянським апаратом та селом, міцно пов'язати їх та забезпечити довіру та підтримку останнього. В селянство потрібно вселити впевненість, що всі ворожі робітничо-селянським масам елементи будуть безжально вигнані з радянського апарату» [12, арк. 26].

Однак на початку 1923 р. всі дані з місць констатували послаблення незаможного та середнього селянства, придушеного податковим пресом. Звичайно, за таких умов говорити про їх лояльність до радянської влади у цей період не доводилося. Тому логічною була пильна увага більшовиків до підготовки та проведення передвиборної кампанії – було випущено та розіслано по всіх селах губернії да номери губернської газети «Известия», відбулося три зібрання Губернської Виборчої Комісії, де було заслухано 28 питань організаційного характеру та прийнято 81 циркуляр стосовно майбутніх перевиборів. Серед останніх був і приблизний порядок денний з тезами для волосних і повітових з'їздів [12, арк. 20]. Таким чином, відбувалася уніфікація виборчої системи в потрібному комуністичній партії напрямку.

15 жовтня 1923 р. було оголошено початком передвиборної кампанії. Детально про її мету та порядок роботи мова йшла в розісланому по губернії бюлетені НКВС. Починалася кампанія перевиборами до сільських Рад, потім, на 7 листопада, були заплановані волосні з'їзди, далі – повітові, 1 грудня – губернський, і, нарешті, 10 грудня – Всеукраїнський з'їзд Рад [12, арк. 26]. У документі було зазначено, що, зважаючи на незначну кількість пролетаріату в Подільській губернії, необхідно залучити до активної участі у виборній кампанії найчисельнішу групу пролетарів губернії – працівників цукрових заводів та лісу. Велика увага приділялася також агітаційній роботі серед жінок та національних меншин, серед військових у частинах, дислокованих на Вінниччині. Так, для забезпечення участі у виборах червоноармійців резолюцією губернського партійного комітету їм було запропоновано обмірковувати на зібраннях теперішній склад сільрад тих сіл, де перебувають військові частини, і надіслати свою думку до райпарткомів або районних осередків. При обговоренні тієї чи іншої кандидатури слід взяти до уваги: а) його здібності; б) ставлення до радянської влади (щире, лояльне); в) авторитетність серед незаможного селянства; г) енергійність, наполегливість; д) особисті заслуги перед революцією. Одночасно осередки повинні висувати на голів сільрад незаможників, комсомольців, демобілізованих червоноармійців [13, арк. 10]. Отже, більшовики намагалися залучити до участі у виборах якомога більшу частину населення, яке підтримувало радянську владу.

Всього на селі у виборах взяли участь 38% виборців, однак у різних округах ця цифра різко розходилася. Так, у Вінницькій окрузі вона становила 27,5 %, у Тульчинській – 30%, у Кам'янецькій та Могилівській – по 40%, у Проскурівській – 42%, у Гайсинській – 57%. Гайсинська округа, одна з найвідсталіших, виявилася на першому місці за активністю виборців. Але слід зауважити, що саме тут відбулася найбільша кількість сутичок між незаможними селянами і куркулям, в результаті чого виборчому довелось розпустити цілий ряд сільських Рад [14, арк. 3]. У Вінницькому повіті перевибори розпочалися 17 жовтня і закінчилися 3 листопада. Всього членів сільських Рад було обрано 1861, з них: членів КНС – 1414, членів КП(б)У та КСМ – 65, усіх інших – 379. У відсотковому відношенні це складало: членів КНС – 76%, членів партії та КСМ – 3,7%, інших – 20,3%, з яких більшість були бідняками, жінок у виборах взяло участь лише 5,2% [10, арк. 21]. Отже, хоча в цілому явка на вибори була невисокою, до складу сільських Рад увійшли переважно представники незаможного селянства, які і були політичною базою більшовиків.

Однак неврожай 1924 р. та незадоволення селянства змусили державну партію на деякий час змінити свою орієнтацію в селянській політиці. Проголошений з осені 1924 р. курс «Обличчям до села» нівелював питання розшарування селянства [4, с. 92]. Тому виборчою кампанією 1924 р. на Поділлі були поставлені наступні завдання: привернути до участі у виборах широкі селянські маси, поряд з незаможниками втягнути у вибори середняків,

використати вибори для загального перегляду і підбору низового апарату. Таким чином, у селян-власників з'явилася реальна можливість увійти до складу Рад.

В результаті цієї кампанії по губернії було обрано 1205 сільрад із 25548 членів у них. За соціальним та партійним складом маємо наступні дані: членів КП(б)У і кандидатів – 3,2%, разом з членами КСМУ – 4,8%, абсолютна кількість тих і інших разом – 1234 чол. Це всі комуністи, що проживали на селі, тому навіть при всьому бажанні брати більше членів партії до сільрад було неможливо. Членів КНС було обрано 66%, робітників та червоноармійців – 7,2%. Таким чином отримуємо у сільських Радах 78% пролетарських та напівпролетарських елементів, пов'язаних міцними узами з компартією. На середняків та службовців припадає тільки 22% [14, арк. 2]. Якщо бідняцька частина Рад у минулому році складала 64,2 %, то у поточному – 78%. Наведені цифри говорять про поступове завоювання більшовиками впливового становища у Радах. Однак це не означає відсутності опозиції до радянської влади на селі. Для підтвердження даного висновку проаналізуємо хід передвиборної кампанії по Вінницькій окрузі більш детально.

Немирівський район. Перевибори тут проходили повільніше, ніж планувалося, і були завершені пізніше встановленого терміну. До 8 листопада були переобрані лише 3 сільських Ради в селах Рачки, Зарудниця, Сельвинці. В числі сіл, що залишилися, 4 села (Мухівці, Медвеже, Сорочотяжинці, Стрільчинці), населення яких було переважно заможним та віруючим, були проти намічених КНС та Райвиборчкомом кандидатур. Так, в селі Сорочотяжинцях передвиборне засідання було зірване головою районної виборчої комісії, оскільки населення села, що на 75% складалося з куркулів, заявило протест проти списку кандидатур, висунутих місцевою організацією КНС і намагалося провести свій список [15, арк. 87]. Подібні випадки відбувалися і в інших селах. Найбільшу активність заможне селянство проявило в Рибчинцях, Чесновці, Петриківцях, Дашківцях, Микулинцях, Малій Жмеринці, Новоселищах, Радовці, Лук'янівці, Жуківцях та Звонисі. Не маючи можливості протистояти заможним селянам чисельно, більшовики просто скасовували передвиборні зібрання або результати виборів, в результаті чого відбувалися повторні перевибори до сільських Рад. Отже, не дивлячись на високий рівень активності з боку заможного селянства, їх кандидатури до складу Рад не увійшли, і вони склали той прошарок населення, який залишився «за бортом» політичного життя країни.

Аналізуючи хід передвиборної кампанії, Губернська Виборча Комісія відзначила задовільну роботу Могилівського окружного виборчого комітету у зв'язку з проведенням широкої підготовчої роботи, своєчасної звітності, значним відсотком участі виборців і високим відсотком участі жінок у нових сільських Радах. Відмічалася також задовільна робота Проскурівського виборчого у зв'язку зі своєчасно розпочатою підготовчою кампанією, вдалою ревізійною роботою та порівняно високим відсотком виборців. А на засіданні Подільської Губернської комісії 14 жовтня 1924 р. було зазначено, що основними недоліками виборчої кампанії була відсутність точного обліку позбавлених виборчих прав, організаційний дефект у ревізійній роботі та недостатня підготовка до передвиборної кампанії КНС.

Настрої, які панували на селі, особливо виявилися під час часткових перевиборів Рад навесні 1925 р. Вибори здебільшого завершувалися провалом кандидатур членів КНС і комуністів та зміцненням позицій селян-власників [26, с. 36]. Загроза втратити свій вплив у Радах змусила державну партію шукати шляхи вирішення проблеми. Рішенням липневого (1925 р.) пленуму ЦК КП(б)У комнезами були позбавлені виконання адміністративних функцій і перетворилися на добровільні організації. Реорганізація комітетів незаможних селян, яка співпала з початком передвиборної кампанії, внесла неясність і розгубленість в ряди КНС та загрожувала їх слабкою участю у перевиборах. Але практична робота, що була проведена на основі директив ЦК, знову зміцнила їх становище, і під час виборної кампанії КНС проявили себе як достатньо впливова організація на селі, завоювавши 64,6% місць у сільських Радах у 1926 р. [16, арк. 7].

За визначенням липневого (1926 р.) об'єднаного Пленуму ЦК і ЦВК ВКП(б) перевибори до Рад 1925 – 1926 рр. були «першою після закінчення громадянської війни і зміцнення пролетарської диктатури широкою і відкритою виборчою кампанією». Вперше у них брали участь всі основні соціальні групи міста і села, а кількість осіб, що голосували, в цілому по країні перевищила половину виборців і склала 50,8% [2, с. 400]. В середньому відсоток виборців по Вінницькій окрузі становив 56,2%, були райони, де він доходив до 70%. У порівнянні з минулим роком збільшився відсоток у сільрадах середняків і зменшився відсоток незаможників. Якщо у 1925 р. незаможних селян було обрано 54,6%, середняків – 15,4%, то у 1926 р. ця кількість становила відповідно 60,1% і 32,6% [16, арк. 8]. Середняки у своїй більшості брали участь у виборах у союзі з бідняками і підтримували пропозиції партосередків та КНС. Однак з боку комнезамів були окремі спроби відтіснити середняка, хоча партія вважала за необхідне їх повсюдне залучення до Рад. Зауважимо, що не тільки комнезами обходили увагою середняка. Частина сільських партійних організацій в процесі підготовчої кампанії теж випустила їх з поля зору. Це було видно зі складу підготовлених списків, з того, як враховувалися політичні настрої.

При виїздах на село представників Вінвиборчкому сільські виборчі комісії, інформуючи про настрої селян, повідомляли про настрої бідняків, куркулів, ворожих угруповань, але зовсім обминали увагою настрої середняка. Це дуже часто приводило до того, що останні об'єднувалися із заможним селянством. Крім того, за час передвиборної кампанії 1926 р. виявилось, що низові партійні організації провели недостатню роботу щодо залучення до неї активу села. Тому існував цілий ряд випадків провалу потрібних владі кандидатур, до сільських Рад їх було обрано лише 5,3%. Населення відкрито виступало проти їх просування: «Нам тут немає що робити, тут не вибори, а призначення» [17, арк. 9]. Звучали вирази: «Ми самі назначимо, не треба нам ваших кандидатур і списків», «Дайте нам достойних голів сільрад – і непорозуміння між владою і народом відпадуть самі собою» [17, арк. 12]. В свою чергу влада на місцях, оцінюючи такі настрої, зазначала: «Селянин зараз же нас обвинувачує і наш авторитет підривається. Селяни говорять, що ми позалазили в сільради і підтримуємо тих комуністів, що не рахуються з селом. За нашу роботу ми кожен день чекаємо, що якщо нас не повбивають, то сплять» [18, арк. 55]. Що ж стосувалося заможних верств населення та різних «антирадянських елементів», під час виборів вони проявили себе дуже активно, незважаючи на відносно незначну кількість. В результаті у деяких сільрадах існували ворогуючі табори: 1) бідняки, що захищали інтереси бідноти; 2) середняки, що негативно ставилися до бідняків (Могилівський район) [17, арк. 20].

Політичні завдання кампанії 1926-1927 рр. були сформульовані в постанові ЦК ВКП(б) від 30 грудня 1926 р. «Про перевибори до Рад» та рішеннях III сесії ВЦВК XII скликання. Пленум ЦК, що прийняв аналогічну постанову, вказав на необхідність посилення пролетарського впливу в Радах, зміцнення союзу робітничого класу і бідноти із середняком, відзначив недоліки в організації виборів [6, с. 105].

У 1927 р. соціальний склад сільських Рад зазнав змін, що видно з таблиці.

Соціальний склад сільських Рад по Вінницькій окрузі [19, арк. 104].

Категорії осіб	1925/1926 рр.	1926/1927 рр.
Членів КНС	35,2%	39,3%
Неорганізована біднота	18,8%	14,6%
Середняки	29,2%	30,1%
Робітники	4,7%	4,9%
Службовці	9,4%	11,9%
Кустарі	2,3%	2,8%

Всього селян у складі сільських Рад у 1925 – 1926 рр. нараховувалося 83,2%, а у 1926 – 1927 рр. – 80,4%. Таким чином, відсоток селянства зменшився, натомість зріс відсоток службовців і кустарів. Відсоток членів КНС та середняків дещо збільшився за рахунок неорганізованої бідноти. Отже, в результаті передвиборної кампанії позиції радянської влади зміцніли, про що говорить хоча б той факт, що зріс відсоток середняків у складі Рад. Більшовикам вдалося виконати поставлене завдання збільшення свого впливу на селі.

Поряд з цим, зважаючи на вороже ставлення до влади значної кількості населення села, зріс і відсоток позбавленців. Виборчих прав були позбавлені землероби, які застосовували найману працю, ті, що поряд із землеробським господарством мали промислові заклади (млини, крупорушки тощо) із застосуванням найманої праці, надавали у користування сільськогосподарські машини або робочу худобу, а також служителі культу [25, с. 11 – 12]. При цьому відсоток позбавлених права голосу сільських жителів Подільського регіону дорівнював 4,6%, що перевищило загальноукраїнську норму на 0,2% [19, арк. 101]. Слід зазначити, що механізм позбавлення виборчих прав був далекий до досконалості. Списки позбавленців складалися органами ЧК – ОДПУ, міліцією, фінвідділами, потім передавалися виборчим комісіям і носили характер остаточного вердикту. Судові органи для вирішення питання про право голосу виборця, як правило, задіяні не були. Вони розглядали питання тільки попутно при порушенні кримінальних прав. Природно, що при такій процедурі був неминучим суб'єктивізм, елементарні помилки і зловживання. Позбавленців могли чекати сумні наслідки – на них могли накладатися додаткові або спеціальні податки, їх могли виключити із членів профспілки, вони могли втратити пенсію або право на соціальне забезпечення, навчання дітей, вступу до вузу. Оскільки для багатьох це право та його відновлення було досить принциповим, радянська влада шляхом періодичного звуження та розширення кола осіб, позбавлення виборчого права, намагалася збільшити кількість своїх прихильників. Однак на місцях відзначалося багато випадків недотримання встановленого більшовиками виборчого законодавства. Деякі сільські виборчі комісії залишали у списках виборців осіб, яких потрібно було позбавити права голосу. Так, у с. Соломинці Пиківського району не було позбавлено виборчих прав трьох куркулів, у с. Котюжинцях Прилуцького району, навпаки, було позбавлено виборчих прав дружину колишнього церковного старости, який помер, а вона вийшла заміж за іншого [20, арк. 120]. Особливо багато

.....
помилку було допущено при складанні списків виборців у містечках, де в окремих випадках позбавленців нараховувалося від 40 до 60%. Так, у містечку Китайгород виборчих прав було позбавлено 372 особи з 480 тих, які мали право обрати, у містечку Старий Дашів ця цифра складала 60% від загальної кількості населення. По містечку Нова Прилука було позбавлено права голосу 23 особи з числа єврейської бідноти, яка колись торгувала, але вже давно полишила цю справу [20, арк. 120].

Вибори до сільських Рад 1928 – 1929 рр. проходили за умов значного позбавлення активності бідняцько-середняцького блоку. Пересічна явка виборців на виборчі збори склала 58,7%. Склад новообраних Рад був таким: за партійністю – членів партії – 8,8%, комсомольців – 60%, членів КНС – 54%; за соціальним станом – селян-хліборобів – 79,2%, сільськогосподарських робітників-наймитів – 3,4%, сільської інтелігенції – 5,3%; за забезпеченістю робочою худобою – без робочої худоби – 46,9%, з 1 головою робочої худоби – 28,1%, з 2-ма – 24,9%, з 3-ма і більше – 0,1%; за розміром сільськогосподарського податку – звільнених від податку – 31,1%, з податком до 10 крб. – 27,9%, з податком від 10 до 30 крб. – 33,9%, від 30 до 50 крб. – 5%, від 50 до 80 крб. – 1,7%, від 80 і більше – 0,4% [20, арк. 127].

Наведені факти свідчать про те, що в новому складі сільрад провідні позиції були повністю забезпечені за біднотою (59%), відсоток середняків склав 38,9%. Новообрані сільські Ради були бідняцько-середняцькими зі збільшеною роллю та питомою вагою бідноти, зі зростанням впливу партійно-комсомольських організацій. До нового складу Рад пройшли кандидати, виставлені партією, КСМ та бідняцькими організаціями села.

Аналізуючи результати виборів на Поділлі кінця 20-х рр. ХХ ст., можна зробити висновок, що боротьба більшовиків за вплив на селі, яка мала на меті створення органів влади, підконтрольних партії, завершилася успішно. Забезпечили реалізацію цього завдання виборчі кампанії, які, пропагуючись як засіб органічного зв'язку з народними масами та залучення селян і робітників до управління державою, в дійсності мали формальний характер, оскільки від самого початку відбувалися під контролем партійних органів і супроводжувалися дискримінацією частини населення через законодавчо закріплене позбавлення виборчих прав і прямих партійні вказівки. На місцях партійні комітети затверджували склад виборчих комісій, контролювали висунення кандидатів до сільських Рад, санкціонували призначення працівників на відповідальні посади виконкомів. Характерним явищем для цього часу було скасування результатів виборів там, де до Рад потрапляли «ворожі класові елементи», та дострокове звільнення окремих працівників. Шляхом постійної зміни виборчого законодавства, маніпулювання нормами представництва, організації широких агітаційних кампаній більшовицькому керівництву вдалося сформувати підконтрольні їм органи влади на місцях, про що промовисто говорить їх склад у подільському селі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабій Б. М. Місцеві органи влади УСРР в 1917 – 1920 рр. Київ: Вид-во АН УСРР, 1956. 268 с.
2. Бабій Б. М. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921 – 1925). Київ: Вид-во АН УСРР, 1961. 384 с.
3. Вайнер Ф. Г. Борьба КПУ за укрепление государственного аппарата 1921 – 1925 гг. Дис... канд. ист. н. Харьков, 1964. 262 с.
4. Венер М. Лицом к деревне: Советская власть и крестьянский вопрос // Отечественная история. 1993. №5. 223 с.
5. Володимирський М. Ф. Організація радянської влади на місцях. Київ: Всеукр. Вид-во, 1923. 116 с.
6. Гонтарь А. В. Городские Советы Украины: История становления и развития (20 – 30-е гг.). Одесса: Вища школа, 1990. 204 с.
7. Гребеннікова О. В. Діяльність місцевих органів влади Донецької губернії (1920 – 1925 рр.). Донецьк, 1997. 212 с.
8. Гришаев В. В. Строительство Советов в деревне в первый год социалистической революции. Москва: Мысль, 1967. 86 с.
9. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). Ф – 252. Оп. 1. Спр. 51. 216 арк.
10. ДАВО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 424. 53 арк.
11. ДАВО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 1010. 142 арк.
12. ДАВО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 426. 336 арк.
13. ДАВО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 790. 33 арк.
14. ДАВО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 427. 288 арк.
15. ДАВО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 429. 162 арк.
16. ДАВО. Ф. П – 31. Оп. 1. Спр. 127. 186 арк.
17. ДАВО. Ф. П – 31. Оп. 1. Спр. 118. 49 арк.

18. ДАВО. Ф. П – 29. Оп. 1. Спр.373. 462 арк.
19. ДАВО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 308. 347 арк.
20. ДАВО. Ф. П – 29. Оп. 1. Спр. 510. 520 арк.
21. Загорський П. С., Стоян П. К., Нариси історії комітетів незаможних селян. Київ: АН УРСР. Інститут історії, 1960. 163 с.
22. Кульчицький С. В. УСРР в добу НЕПу // Історія України. Нове бачення. У 2-х т. / Під ред. В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ: Вид-во «Україна», 1996. 494 с.
23. Мануїльський Д. Порадник волосного організатора радянської влади з додатком відповідного законодавства. Харків: Всеукр. Вид-во [ІІ Рад. друк.], 1929. 78 с.
24. Мартинюк Я. М. Становище та діяльність органів місцевого самоврядування на Волині (1919 – 1939 рр.). Автореф. дис... канд. іст. н. – Львів, 2001. 21 с.
25. Материали к избирательной кампании 1928 – 1929 гг. Харьков, 1928. 117 с.
26. Мельничук О. А. Борьба за власть на селі в 1920 – 1925 роках: сільські Ради проти комнезамів // Нова політика. 1998. №2. С. 31 – 39
27. Олейник Н. Н. Деятельность коммунистической партии по укреплению Советов (1921 – 1925). Харьков: Изд. Харьк. Ун-та, 1989. 165 с.
28. Петровський Г. І. Ради в боротьбі за генеральну лінію партії. Доповідь на XII з'їзді Рад. Харків, 1931, с. 8 – 10
29. Слуцький О. Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926 – 1929 рр.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. 207 с.
30. Советы за 50 лет. Москва: Статистика, 1967. Ч. I
31. Стоян П. К. Советское строительство в Украинской ССР в 1921 – 1925 гг. Автореф... докт. ист. н. Киев. [б.и.], 1956. 47 с.
32. Стоян П. К. Встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні. Київ: Вид-во АН УРСР, 1954. 87 с.
33. Тригуб П. Н. На защите завоеваний Великого Октября. Одесса: Вища школа, 1987. 151 с.

Елена Стадник

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского,
кандидат исторических наук, доцент (Украина)

**Выборы в Советы как фактор советизации подольского крестьянства
в 20-е гг XX в.**

Аннотация. В статье на основании источников и литературы анализируется возникновение местных органов советской власти в подольском селе, организация и деятельность Советов, их политическое лицо, роль в системе органов государственной власти и процессе советизации сельского населения Подольского региона в 20-е гг. XX в., освещаются проблемы хода избирательных кампаний, показываются их результаты, исследуются принципы формирования сельских Советов, их социальный состав, а также реальное отношение подольского крестьянства к установлению советской власти.

Ключевые слова: Советы, власть, выборы, советизация, крестьянство, Подолье.

ABSTRACT

Elena Stadnyk

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mychailo Kotsiubynsky,
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

Elections to the Soviets as a factor of Sovietization on the Podolsk peasantry in the 20-ies of the XX century

In the article shows the steps taken by those, on the basis of sources and literature, the formation of authorities in the Podolsk village, the organization and activities of the Soviets, their political face, the role in the system of state power bodies and the process of Sovietization of the rural population of the Podilsky region in the 20-ies of the XX century are analyzed, covers the problems of the election campaigns, analyzes their course and results, examines the principles of the formation of village councils, their social composition and the actual attitude of Podilsky peasantry to the establishment of Soviet power. The peculiarities of the organization and practical implementation of the instructions of the Bolsheviks leadership on carrying out the preelection campaigns of the 1920's

to the village councils of Podillia were considered, and the reasons that did not give the projected results of the election have been researched. Quantitative data and comparative data in the contingent of voters who participated in election campaigns as well as on deprived of voting rights are presented. Documents of the Soviet state concerning electorate legislation are analyzed. It is concluded that the new members of the Rada were nominees nominated by the party, the KSM and the poor organizations of the village, through the organization of election campaigns, direct party instructions and manipulation of the rules of representation to the Bolshevik leadership managed to form the local authorities under their control. It was shown that the election campaigns were in fact formal and accompanied by direct party instructions. As a result of elections in the late 20's of the XX century to the village councils of Podillia were candidates who had been nominated by the party. The struggle of the Bolsheviks in the village on the sovietization of the peasant population ended successfully.

Keywords: councils, power, elections, Sovietization, the peasantry, Podillia.

REFERENCES:

1. Babii B. M. Mistsevi orhany vlady USRR v 1917 – 1920 rr. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1956. 268 s.
2. Babii B. M. Ukrainska radianska derzhava v period vidbudovy narodnoho hospodarstva (1921 – 1925). Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1961. 384 s.
3. Vayner F. G. Borba KPU za ukreplenie gosudarstvennogo apparata 1921 – 1925 gg. Dis... kand. ist. n. Kharkov, 1964. 262 s.
4. Vener M. Litsom k dereвне: Sovetskaya vlast i krestyanskiy vopros // Otechestvennaya istoriya. 1993. №5. 223 s.
5. Volodymyrskyi M. F. Orhanizatsiia radianskoi vlady na mistsiakh. Kyiv: Vseukr. Vyd-vo, 1923. 116 s.
6. Gontar A. V. Gorodskie Sovety Ukrainy: Istoriya stanovleniya i razvitiya (20 – 30-e gg.). Odessa: Vishcha shkola, 1990. 204 s.
7. Hrebennikova O. V. Diialnist mistsevykh orhaniv vlady Donetskoi hubernii (1920 – 1925 rr.). Donetsk, 1997. 212 s.
8. Grishaev V. V. Stroitelstvo Sovetov v dereвне v pervyy god sotsialisticheskoy revolyutsii. Moskva: Mysl, 1967. 86 s.
9. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti (dali – DAVO). F – 252. Op. 1. Spr. 51. 216 ark.
10. DAVO. F.P – 1. Op. 1. Spr. 424. 53 ark.
11. DAVO. F. P – 1. Op. 1. Spr. 1010. 142 ark.
12. DAVO. F. P – 1. Op. 1. Spr. 426. 336 ark.
13. DAVO. F.P – 1. Op. 1. Spr. 790. 33 ark.
14. DAVO. F. P – 1. Op. 1. Spr. 427. 288 ark.
15. DAVO. F. P – 1. Op. 1. Spr. 429. 162 ark.
16. DAVO. F.P – 31. Op. 1. Spr. 127. 186 ark.
17. DAVO. F. P – 31. Op. 1. Spr. 118. 49 ark.
18. DAVO. F. P – 29. Op. 1. Spr. 373. 462 ark.
19. DAVO. F. P – 1. Op. 1. Spr. 308. 347 ark.
20. DAVO. F. P – 29. Op. 1. Spr. 510. 520 ark.
21. Zahorskyi P. S., Stoian P. K. Narysy istorii komitetiv nezamozhnykh selian. Kyiv: AN URSR. Instytut istorii, 1960. 163 s.
22. Kulchytskyi S. V. USRR v dobu NEPu // Istoriia Ukrainy. Nove bachennia. U 2-kh t. / Pid red. V. A. Smoliia. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Vyd-vo «Ukraina», 1996. 494 s.
23. Manuilskyi D. Poradnyk volosnoho orhanizatora radianskoi vlady z dodatkom vidpovidnoho zakonodavstva. Kharkiv: Vseukr. Vyd-vo [Il Rad. druk.], 1929. 78 s.
24. Martyniuk Ya. M. Stanovyshe ta diialnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia na Volyni (1919 – 1939 rr.). Avtoref. dys... kand. ist. n. – Lviv, 2001. 21 s.
25. Materialy k izbiratelnoy kampanii 1928 – 1929 gg. Kharkov, 1928. 117 s.
26. Melnychuk O. A. Borotba za vladu na seli v 1920 – 1925 rokakh: silski Rady proty komnezamiv // Nova polityka. 1998. #2. S. 31 – 39
27. Oleynik N. N. Deyatelnost kommunisticheskoy partii po ukrepleniyu Sovetov (1921 – 1925). Kharkov: Izd. Khark. Un-ta, 1989. 165 s.
28. Petrovskyi H. I. Rady v borotbi za heneralnu liniyu partii. Dopovid na Khll zizdi Rad. Kharkiv, 1931, s. 8 – 10
29. Slutskyi O. B. Radianske i kulturne budivnytstvo na Ukraini v pershi roky borotby za sotsialistychnu industrializatsiiu krainy (1926 – 1929 rr.). Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1957. 207 s.
30. Sovety za 50 let. Moskva: Statistika, 1967. Ch. I
31. Stoyan P. K. Sovetskoe stroitelstvo v Ukrainskoy SSR v 1921 – 1925 gg. Avtoref... dokt. ist. n. Kiev. [b.i.], 1956. 47 s.

32. Stoian P. K. Vstanovlennia i zmitsnennia Radianskoi vlady na Ukraini. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1954. 87 s.

33. Trigub P. N. Na zashchite zavoevaniy Velikogo Oktyabrya. Odessa: Vishcha shkola, 1987. 151 s.

Статтю подано до редколегії 23.01.2018 р.

УДК 94 (477.43) «1933-1934»

Павло Кравченко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Керівний склад політвідділів МТС у Вінницькій області

Анотація. У статті аналізується склад керівництва політвідділів МТС на Вінниччині. Автор, на основі документів Державного архіву Вінницької області, стверджує, що кадрова політика сталінського режиму при формуванні цих надзвичайних партійно-господарських органів на території області була направлена на встановлення повного контролю над сільськогосподарським прикордонним регіоном СРСР. Керівний склад політвідділів МТС визначався Москвою і мав характер колоніальної адміністрації. З метою остаточного насадження на Вінниччині чужого селянам-українцям колгоспного ладу, начальники політвідділів МТС та їх заступники у переважній більшості присилалися з Російської Федерації чи східних та південних промислових центрів України і, як правило, не були представниками корінної нації.

Ключові слова: політвідділ МТС, кадри, спеціалісти, керівництво, окупація, колоніальна політика, колгоспне селянство, Вінницька область.

Кадрова політика завжди займала чільне місце у діяльності сталінського режиму. Особливо важливою ця ланка роботи була в Україні, де більшовицька влада встановлювалась з великими труднощами, за допомогою зброї, внаслідок активного опору населення впродовж 1920-х рр. Завдяки тому, що ключові керівні посади в Українській соціалістичній радянській квазіреспубліці займали ставленики Москви як у Харкові, так і в областях, більшовикам вдалося провести колективізацію, супроводжувану знищенням, власне, українського села й організувати голодомор-геноцид 1932-1933 рр. Вінниччина не була у цьому відношенні винятком. Саме реалізація кремлівських рішень відданим режимові обласним керівництвом, призначеним ЦК ВКП(б), призвела до бажаних для них наслідків [7].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники приділили увагу політвідділам МТС – надзвичайним органам, що діяли впродовж невеликого проміжку часу, та їх роль в утвердженні колгоспного ладу була надзвичайно важливою [1, 6, 8]. Авторами зроблений аналіз причин утворення політвідділів МТС, їх практичної діяльності та головних її результатів. Публікації, проте, розглядають політвідділи МТС у загальносоюзному чи всеукраїнському вимірі, мало приділяючи уваги їх ролі та місця на території окремих областей, зокрема, Вінницької. Недостатньо проаналізований механізм формування кадрового складу керівництва цих надзвичайних органів на місцях, їх національний склад, освітній рівень, ділові якості тощо. На наш погляд, дослідження цих складових дозволять ґрунтовніше зрозуміти процеси, що відбувалися в подільському селі в період діяльності політвідділів МТС.

Знищивши змістовно українське село, сталінський режим продовжив заходи, спрямовані на зміцнення своїх позицій у новостворених колективних господарствах. Ця, по суті своїй, колоніальна політика Москви, проявилась, зокрема, у створенні ще однієї структури, що була покликана встановити повний контроль над «реформованим» селом. На січневого (1933 р.) Пленумі ЦК ВКП(б), який заявив про дострокове виконання першого п'ятирічного плану, було прийнято рішення про створення надзвичайних органів – політичних відділів МТС. Таким чином, у рік «надзвичайних успіхів» (з погляду сталінського режиму) Москва знову звернула увагу на село, передусім українське, яке на початку 1933 р. перебувало на піку голодомору-геноциду.

Те, що в умовах мирного часу у сільському господарстві були створені політвідділи за армійським зразком, було симптоматично і свідчило, що досягнуті успіхи у колгоспному будівництві були, м'яко кажучи, перебільшеними. З погляду режиму, класова боротьба на селі продовжувалась і після створення колективних господарств. Лише тепер змінилося класове обличчя ворога на селі і тактика його боротьби: куркуль і його помічник «підкуркульник» перейшли «до роботи тихою сапою», підступно ставши членами колгоспів та радгоспів, з метою «підірвати їх зсередини» [6, с.44]. Звідси - головні завдання, що ставилися перед політвідділами: